

Rădăcinile culturii române moderne

Alocuțiunea acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române,
în sesiunea festivă „Ziua Culturii Naționale“

– Aula Academiei Române, 15 ianuarie 2024 –

Ziua Culturii Naționale ne duce întotdeauna cu gândul la acei care au făurit cultura românească, la cei care au rostit versuri și le-au și cântat în românește, pe câmp, la horă ori la biserică, la cei care au scris primii în limba noastră și apoi la cei care au ilustrat domeniile de creație spirituală, de la beletristică până la istoriografie și de la folclor până la științele exacte. Membrii și cercetătorii Academiei Române au studiat temeinic, de la 1866 încoace, aceste teme lămuritoare pentru *forma mentis* pe care o avem, adică pentru felul nostru de a fi români.

Firește, sunt unii porniți pe polemici chiar și de Ziua Culturii Naționale. De ce să fie națională? Să fie națională ziua („Ziua Națională a Culturii”) ori să fie națională cultura („Ziua Culturii Naționale”)? De ce să fie Eminescu, fiindcă el a iubit prea mult națiunea română și nu a respectat standardele europene actuale referitoare la străini? Sau, dincolo de întrebări, unii cred că ar fi mai bine, în spiritul neomarxismului, al „progresismului”, al deconstructivismului și globalismului, să radiem orice referire la națiune și la Eminescu, să ne topim cu toții într-o masă informă, să ne ignorăm antecesorii și creațiile lor, imitând „corectitudinea politică”, inventată tocmai ca să arunce în neant experiența istorică a popoarelor, să înlocuiască criteriul meritului cu felurite discriminări nocive. Dar vă propun ca astăzi să uităm aceste nefericite derapaje și să ne cufundăm pentru o clipă în lumea acelor „poetși ce-au scris o limbă ca un fagure de miere” și să privim „zilele de-aur a scripturilor române”.

Astfel, din aceste scripturi aflăm că acum mai bine de două milenii, la Tomis, în vechea Sciție Mică, devenită parte a Moesiei romane, pedepsitul poet Ovidiu, își scria „Tristele” și „Ponticele”, scrisorile sale melancolice de pe malul Mării Negre: *Ut sumus in Ponto, ter frigore constitit Ister./ Facta est Euxini dura ter unda maris./ At mihi iam videor patria procul esse tot annis, Dardana quot Graio Troia sub hoste fuit.* Pe românește, versurile acestea ar suna așa: „De când mă aflu-în Pont însingurat/ De trei ori Istrul a-înlemnit de ger/ Și undele de Mare-au înghețat./ Dar mie mi se pare că-s stingher,/ De patrie departe mă petrec/ De-atâția ani câți Troia s-a ținut,/ Amenințată de dușmanul grec,/ Călcată de nimicitorul cnut.” („Tristele”, V.10.1-4). Trei ani de exil îi păreau poetului a fi fost zece ani. Avea să scrie cu greu, după alți ani de chin, „o cărțulie” de poezii în limba getică, din păcate pierdută. Dar versurile latinești făcute de Ovidiu pe țărmul Mării Negre, la Constanța, au rămas în patrimoniul culturii universale.

Pe la anul 124 d. Hr., adică acum 1900 de ani, împăratul Romei Hadrianus crea în Dacia primele orașe cu rang de municipiu, de la Dunăre până pe Someșuri. Ele aveau să devină, prin școlile

publice deschise acolo, focare de cultură și, natural, de alfabetizare a daco-romanilor. Dacia a făcut parte din cel mai mare (întins pe trei continente), mai prosper și mai civilizată stat al lumii de-atunci.

În perioada migrațiilor, episcopul got Wulfila a tradus Biblia în limba sa germanică printre geți și a predicat la Dunărea de Jos în greacă, gotică și latină, ultima limbă fiind destinată înțelegerii daco-romanilor, aflați atunci pe cale de creștinare.

Pe la 587 (adică acum aproape un mileniu și jumătate, s-ar fi rostit de către latinofonii din nordul Balcanilor primele cuvinte în limba română: *Torna, torna, fratre!*, adică „(În)toarnă-te, (în)toarnă-te, frate! Ar fi aceasta prima mărturie de limbă română arhaică ori de străromână. Istoriceste nu este de mirare, fiindcă poporul român și limba română se aflau în ultima etapă a formării lor, finalizată pe la anii 750-800 d. Hr. (la fel cu popoarele romanice frățești).

Limba a fost mereu, la toate popoarele vechi, marca principală a naționalității lor, iar românii nu au făcut excepție.

Acum 650 de ani, în anul 1374, chiar în momentul în care o oaste ungurească era pregătită să atace Moldova, papa Grigore al XI-lea se adresa regelui Ludovic I și celor doi arhiepiscopi ai Ungariei (de Strigoniu și de Calocsa), cerându-le să accepte crearea unei episcopii proprii pentru „o anumită parte a mulțimii națiunii românilor” (*certa pars multitudinis nationis Wlachonum*) „care locuiau în apropierea hotarelor Regatului Ungariei, spre tătari” (*qui circa metas Regni Ungarie versus Tartaros commorantes*) și care, deși „ trăiau după ritul și schisma grecilor” (*secundum ritus et scisma Grecorum vivebant*), fuseseră atrași în parte „la adevărul sfintei credințe catolice” (*ad sacre fidei catholice veritatem*), prin strădania zisului rege. Motivația acestei inițiative papale de creare a unei biserici catedrale cu episcop propriu pentru români este surprinzătoare: acești români nu erau mulțumiți de slujba preoților unguri (*de solo ministerio sacerdotum Ungarorum non sint bene contenti*), fapt pentru care cea mai mare parte a lor nu acceptaseră pasul convertirii. Din punct de vedere logic, motivația este firească: pentru succesul oricărei convertiri la o credință, la o doctrină, la o idee de orice tip este nevoie de dialog, de un efort de convingere, iar acestea nu se pot realiza într-o limbă străină și necunoscută celor vizați. Ca urmare, papa „poruncește și dă sarcină” regelui și celor doi arhiepiscopi ai Ungariei să accepte ca „episcop al mulțimii” acelor români pe Antonio de Spoleto, „profesor” din Ordinul Fraților Minorii, despre care se spunea că „știe limba zisei națiuni”, a românilor (*qui linguam dicte nationis scire asseritur*). Se poate ca unii dintre românii răsăriteni să se fi adresat autorităților ecleziastice (este posibil să fi fost vizat direct papa), cerând dialog în limba română. Rămâne copleșitor acest argument al limbii, adică apărarea limbii române în fața intruziunilor apusene, orchestrate de Regatul Ungariei. De aceea, Șerban Papacostea nu ezită să scrie – încă de prin anii '80 ai secolului trecut – că apariția limbii ca argument al opoziției românilor față de efortul de supunere a lor prin convertire „era unul din indiciile cele mai puternice ale intrării în scenă a națiunii și în istoria românească”. Natural, este vorba aici despre națiunea medievală, așa cum a fost ea studiată și teoretizată în Occident și în Statele Unite, începând cu zorile secolului al XX-lea. Națiunea medievală are o serie de deosebiri notabile față de națiunea modernă. Dar limba este argumentul principal al coeziunii și pentru națiunile moderne. Prin urmare, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, unii dintre români luptau pentru identitatea lor prin limbă, iar acești „unii dintre români” erau români moldoveni, ceea ce nu este puțin lucru.

Slavonismul nostru bisericesc ne-a păstrat în plan cultural în aria culturii bizantine, în mijlocul unei mari spiritualități care purta sigiliul „Bizanțului după Bizanț” (Nicolae Iorga). Acum

aproape cinci secole, Diaconul Coresi și ucenicii săi (între 1556 și 1583) au transformat la Brașov tiparul slavon în tipar românesc și au așezat temelii limbii literare. De-atunci, cărturarii români au început să scrie românește sau și românește. Unul, prea repede uitat uneori, a fost Dosoftei (1624-1693).

Mitropolit al Moldovei, trecut în rândul sfinților de Biserica Ortodoxă Română, Dosoftei s-a născut în urmă cu patru sute de ani și a trăit într-un secol zbuciumat de luptele interne dintre partidele boierești și de rivalitatea marilor puteri pentru dominarea țării sale. A fost poet și traducător, un adevărat cărturar. S-a numit Dimitrie Barilă și a venit pe lume la Suceava. A studiat la Iași, la Academia Domnească fondată la 1640 de Vasile Lupu, cel „cu hire împărătească” și apoi la Liov, după reguli ale umanismului târziu. A învățat greaca, latina, slavona, rusa și polona. Ajutat de spătarul Neculai Milescu, a adus din Rusia o tiparniță și a tipărit la Mitropolie, în românește, cărțile liturgice de bază, promovând folosirea limbii române în biserică. Opera sa principală este „Psaltirea în versuri”, carte bisericească de ritual cu cei 151 de psalmi atribuiți regelui David, parte a Vechiului Testament. Este un monument al limbii române, începutul poeziei scrise a românilor și ilustrare a limbii literare, bazate pe ritmul, rima și măsura poeziei populare: „La apa Vavilonului,/ Jelind de țara Domnului,/ Acolo șezum și plânsem,/ La voroava că ne strânsem/ De te-aș putea uita-te,/ Ierusalime cetate”. Versurile acestea sună frumos în „limba vechilor cazanii” (cum ar fi spus părintele Alexe Mateevici). Dosoftei a fost, alături de cronicari, de Varlaam, de logofătul Udriște Năsturel, de stolnicul Constantin Cantacuzino, unul dintre cei mai mari intelectuali români ai secolului al XVII-lea, prețuitor al documentelor și inscripțiilor, conștient de rolul important al culturii românești în sud-estul Europei. Pe vremea lui Dosoftei și a cronicarilor moldoveni, limba noastră nu respecta reguli de gramatică, fiindcă timpurile verbelor și formele substantivelor se pliau după logica basmului și a poeziei populare, în care plânserăm era „plânsem”, vorba era „voroavă”, zicerea era „dzicere” ori „dicere”, pâinea era „pâne”, câinele era „câne” pe lângă „omul ista” (nu „acesta”). Toate aceste forme arhaice erau mai aproape de latina populară decât formele literare pe care le-au rânduit savanții ulterior. Vorba rostită și scrisă se prelingea atunci cătinel, ca apa micului izvor lângă care avea să se culce apoi ades micul Eminescu.

Am vrut să închei intenționat cu Dosoftei – cel născut acum patru secole la Suceava, pe când Moldova se întindea până la Nistru – ca să nu uităm că avem cultură veche românească, că lumea nu începe cu noi, epigonii, că, în ciuda detractorilor, marea literatură modernă s-a clădit pe antecedente notabile. Numai că Ziua Culturii Naționale nu se poate celebra fără Eminescu. Trebuie să ne amintim că în 1889, adică în urmă cu 135 de ani, se stingea din această lume efemeră copilul născut la 15 ianuarie 1850, dar abia atunci, la 15 iunie 1889, începea viața lui eternă, fiindcă el este cel mai mare spirit pe care l-a născut vreodată poporul român. Dacă el, Eminescu (alături de alți clasici, precum Alecsandri, Creangă, Caragiale, Slavici ori Coșbuc), nu este cunoscut și apreciat în lume cum s-ar cuveni și dacă străinătatea are o altă ierarhie a valorilor intelectuale românești decât avem noi, în Țară și în Republica Moldova, nu este vina lui Eminescu, ci a noastră. Și, poate, a lumii nedrepte în care trăim și în care criteriile de valoare sunt strâmbe.

Eminescu avut o capacitate de asimilare ieșită din comun și o putere de judecată de profunzimi neatinsă de alții. A trăit în epoca ridicării edificiului statal național, dar a criticat dur societatea contemporană. La 1884 (acum 140 de ani), primind drepturi de autor pentru poeziile trimise la „Familia” de la Oradea, îi scria lui Iosif Vulcan: „Mult stimat domnule și amice, mulțumesc pentru onorariul trimis – cel dintâi pentru lucrări literare pe care l-am primit vodată-n viață. În România domnește demagogia, și în politică și în literatură; precum omul onest rămâne aici

necunoscut în viața publică, astfel talentul adevărat e înecat de buruiana rea a mediocrităților, a acelei școale care crede a putea înlocui talentul prin impertinență și prin admirație reciprocă. [...] Te asigur că a fost pentru mine o rară mângâiere de-a mă vedea remunerat dintr-un colț atât de depărtat al României, din Oradea-Mare...”. Eminescu era profund decepționat de viața publică românească, dar trăia ideea unirii și vedea România ca și cum ar fi existat deja. Cu decenii înainte de 1918, el plasa Oradea în România și jubila cu gândul la „marele viitor” al țării sale.

Eminescu a fost un vizionar, a creat în spiritul poporului său, dar a cunoscut și armonia popoarelor lumii. El nu a scris pentru un loc și pentru un timp anume, ci pentru nesfârșire. De aceea, ziua nașterii copilului zburdător pe dealurile de la Ipotești este ziua fastă a destinului acestui popor, proclamată în chip înțelept, în cele două state românești și în sufletele românilor de oriunde, drept Ziua Culturii Naționale.